

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

25 JUNI
1946

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

19e JAARGANG
Nº 6

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

HOE OUD WERD JAN PRACTISEER?

In den jare 1745 bereisde de teekenaar I. M. Quinkhard verschillende steden in ons land, speurend naar zeer oude lieden. Ontdekte hij een meer dan 100-jarige, dan haastte hij zich diens beeltenis nauwkeurig ten papiere te brengen.

Ook in Utrecht zocht en vond hij zulk een begeerlijk man. Het was „Jan Kuiper, gemeenlijk genaamd Jan Practiseer, Geboren 10 Maart, 1638, oude Styl, te Klein Ammers, by Schoonhoven”.

Zoo luidt het begin van het onderschrift, aangebracht onder 's mans portret, door J. Houbraken naar de teekening gegraveerd. Want het was de bedoeling al die portretten in koper over te brengen en dan te vermenigvuldigen, gelijk ook geschied is. Daaraan danken wij nu voor een deel de bekendheid met de toen bewonderde exemplaren der menschheid.

Voor een deel. Want er bestaan — althans wat Jan Kuiper betreft — nog eenige gegevens, die opgespoord konden worden, en die hier volgen.

Laat ik eerst het andere gedeelte van het onderschrift onder het portret geven: „Hij heeft in zyn eerste huwelijk gewonnen Achtien Zonen, en in zijn tweede Twee Zonen en Twee Dochters: zynde hy Ao 1745 noch in 't leven, en Disgenoot in het Hiobs Gasthuis, buiten Utrecht”.

Of Jan Kuiper werkelijk op 10 Maart 1638 is geboren? Het is niet na te gaan, want van Klein Ammers bestaan geen doopboeken meer. Een onderzoek in die van Schoonhoven en nog een paar aanliggende plaatsen bleef zonder uitkomst.

Het is ook niet bekend wanneer hij naar Utrecht is gekomen; evenmin is met zekerheid te zeggen of hij werkelijk burger van Utrecht is geworden en wanneer. Den datum van zijn eerste huwelijk heb ik hier niet kunnen vinden.

Van de kinderen uit zijn eerste huwelijk zijn er drie hier gedoopt: op 4 Juli 1675 een Gerardus, op 9 Augustus 1677 een Willem en op 15 November 1679 een Cornelis. Als moeder wordt genoemd:

eerst Margrita Willems, daarna Mariechjen Willems en eindelijk Maria Jans. Alleen de tweede doopakte vermeldt de woonplaats: „aen de Roode brugh”. Hij zelf wordt in de beide eerste akten Jan Gerritss. genoemd, in de derde Jan Gerritss. van Schoonhoven.

Op 25 Juli 1682 hertrouwde „Jan Gerritss. van Schoonhoven, wdr. van Marichje Willems”; de naam zijner tweede vrouw was Cornelia Sanders. Bij hun huwelijk woonden „beide aen de Roodebrug”. Dat was eveneens het geval toen op 21 Augustus 1683 hun dochter Elisabeth in het Anthoni-gasthuis werd gedoopt, en óók nog op 18 Augustus 1687, toen hun zoon Alexander werd gedoopt in de Jacobikerk.

We zijn 27 jaren verder, dus van de 17e in de 18e eeuw overgegaan.

Op 8 September 1714 was „de broederschap (van het St. Jobs-gasthuis) in de groene kamer vergaderd”, en (zoo gaan de notulen verder) „sijn tot ordinaris dischgenoten in de twee laest afgestorve plaatsens voorgesteld Adriaen Redeman en Jan van Schoonhoven alias Jan Practiseer, beyde borgers deser stad, van de Gereformeerde religie en 77 of 78 jaeren oudt”. Beiden werden als dischgenoot aangenomen.

Er was een bijzondere omstandigheid, waardoor wij te weten komen, dat Jan van Schoonhoven niet tot de zeer behoefligen behoorde. De notulen van bovengenoemde vergadering vermelden: „dog overmits den slegten staet van 't huys, het welke bij de tegenwoordige grote reparatie aen 't dak van 't kerkje penningen van noden heeft, sijn de huysmeesteren versogt en geauthoriseerd, om van voors. personen boven den ordinaris uytset nog een som voor 't huys te bedingen”. Nog denzelfden dag, 's avonds, kon genotuleerd worden, dat „na enig debat” van Redeman 100 gulden en van Jan practiseer 350 gulden bedongen was, welke bedragen volgens een daaronder gestelde aantekening door beiden bepaald zijn.

Het valt bezwaarlijk aan te nemen, dat regenten geweten zouden hebben, dat de tweede van hun jongste pupillen een halven menschenleeftijd lang de gastvrijheid van het huis zou genieten, en dáárom van hem aanmerkelijk meer gevorderd zouden hebben dan van den eerste. Dus moet het hun bekend geweest zijn, dat hij veel meer geven kon, dat hij een man „in bonus” was. Want een bedrag van 350 gulden toen vertegenwoordigde een veel grootere waarde dan nu. Ter vergelijking diene, dat men voor 28 stuivers 10 pond kaas kocht, voor 150 gulden 2 vette koeien, en varkens werden berekend op 2 à 2½ stuiver per pond.

Niettegenstaande die onwetendheid van regenten had Jan Gerritss. van Schoonhoven gedurende bijna 35 jaren zijn tehuis in het gasthuis: op 13 April 1749 overleed (volgens de inschrijving) „Jan Gerrit Kuyper, oud 111 jaren, int Jobs-gasthuys, laat na een meer-

derjarig zoon; begraven gratis". Hij werd ter ruste gelegd in het kerkje, welks dak mede van zijn geldelijke bijdrage hersteld was.

Maar..... is hij nu zoo oud geworden? En waarop berust die ouderdomsopgaaf? 111 jaren is toch wel een heel bijzondere leeftijd.

Aan de juistheid van den (onder het portret vermelden) geboortedag zal wel niet getwijfeld behoeven te worden; dien heeft hij zijn geheele leven lang elk jaar weer kunnen gedenken. Die bleef altijd dezelfde.

Zijn leeftijd echter was aan voortdurende verandering onderhevig. Bij de opgaaf van zijn werkelijken leeftijd zou hij zich vergist kunnen hebben.

Het onder het portret vermelde geboortejaar kan niet als bewijs dienen, omdat het afgeleid zal zijn van de opgaaf van zijn leeftijd in 1745. En deze laatste zal, evenals die bij zijn overlijden wel steunen op een vroegere opgaaf. Teruggaande komt men dan aan de bovenvermelde mededeeling in de notulen van 1714: 77 of 78 jaren. Dat wil dan zeggen: geboren in 1637 of 1636. Dat is dan al niet juist. Hij was dus toen al niet zoo héél zeker van zijn leeftijd. Want de vermelding van dien leeftijd in de notulen zal wel steunen op zijn eigen opgaaf. En bovendien geeft te denken, dat hij niet zijn geboortejaar opgaf. Echter moet geconstateerd worden, dat hij in 1714 in tegenspraak kwam met wat hij op jongeren leeftijd, juist: 38 jaren vroeger als zijn toenmaligen leeftijd opgaf. Op 10 November 1676 compareerden voor den notaris P. Leechburch: Jan Practiseer, out 28 jaren, Jan Toeback, out *insgelijcx* 28 jaren, en Dirck Hendrickss. Schinkel, out 26 jaren, alle woonende buyten de Weertpoort", om getuigenis te geven wat zij dien dag een in de actie niet met name genoemde vrouw hadden „hooren en sien seggen" over het vervoer van „seeckere sack met spek".

Volgens de rekenkunst van den wereldvermaarden Bartjes is iemand, die in 1676 28 jaren oud was, in 1648 geboren. Nu zal hij zich, (indien hij in 1638 geboren was) op 38 jarigen leeftijd wel geen 10 jaren jonger geschat hebben, dan hij werkelijk was. En wie zou durven veronderstellen, dat er terzelfder tijd in dezelfde omgeving (aen de Roode brugh) twee personen geleefd zouden hebben met denzelfden eigenaardigen naam en die in leeftijd 10 jaren verschilden? Ik twijfel er dan ook niet aan, dat hier dezelfde persoon aan het woord was als de in 1714 in het St. Jobs-gasthuis opgenomene.

Vanwaar dan dat verschil? Zou hij, ten einde grooteren kans te hebben om in het huis opgenomen te worden, zich ouder voorgedaan hebben? Of zou zijn geheugen hem een weinig parten hebben gespeeld?

K.

TYPEN UIT VOORMALIG WIJK C.

(Voortzetting van blz. 36).

Aal openlijf.	?
Ant de grauwe erwt of Schele Ant.	Vrouw Van der Horst, Oranjestraat 7.
Baronnetje (t')	Beyersbergen van Henegouwen, Sigarenmaker, Tuinstraatje.
Bekkie hooi.	Ruitinga.
Bet over de steeg.	?
Bet van Bet.	?
Bikkel.	Van Hussen.
Boertje of Dikke Willem.	Bijleveld, Koningstraat 34.
Bijter.	J. Koopman.
Dikke Willem.	Zie Boertje.
Grijze huishouding.	De Ruyter, Oranjestraat 65.
Halve kont.	?
Halve vaar.	Helsdingen, Koningstraat 26bis.
Hanna de preu.	Wed. Castrop, Achterstraat 4.
Hansje de kaasvrouw.	? Kroonstraat.
Hansje kam in 't haar.	?
Holle Kee.	Vrouw Hazenkamp, Vreeburg 73.
Huismus.	J. van den Tien, Oranjestraat 10.
Jan bakt koeken.	Dunnewijk, Kroonhof.
Jan de breizak.	J. J. S. Tichelaar, Jacobikerkhof 13bis.
Jans de keizer.	Vrouw Van den Brink.
Kaa de Amsterdammer.	Nog in leven.
Kaartlegster.	Vrouw Enkelaar, Florastraat.
Kappert.	W. Linders, Koningstraat 62.
Kee de blauwe.	Fruitvrouw, Koningstraat.
Kee de mineur.	?
Kelderrot.	?
Kikker.	Droogenbroek.
Kippeneus.	?
Klien de houten kop.	Zie Tante Klien.
Kneep.	?
Kobus strond en zijn zoon.	Jac. van Schaik, Achterstraat.
Lange Hannes.	Orgelman, speelde veel op ijsclubterrein.
Lange Jaan.	?
Lange Mie of Mie de waschvrouw.	Florastraat.
Leugenaar.	Kees Oudinot.
Luie Piet.	Piet de Jong.
Manus de plankjesneus.	Van der Stroom, Koningstraat.
Mie de blazert.	Vrouw Van Ijsselenburg, Groenesteeg.
Mie kakebeen.	?
Mie poepelemê.	?
Mie de tand.	Vrouw Van Beynhem.

Mie de waschvrouw.	Zie Lange Mie.
Mottige Driekus.	Dussenbroek.
Nel (De).	Schrik van Wijk C.
Neusje.	Wilhelmina v. d. Linden, Vreeburg 87.
Oliekoek.	Nog in leven.
Oote Piet.	P. de Bruin.
Piet de dot.	?
Piet de mineur.	Piet van Schaik.
Piet de neus.	Schoonhoven, Waterstraat 71.
Pinkhof.	Nagtegaal, Korte Viestraat 25.
Pruis.	?
Rooie Griet.	Vrouw Van Bley, Koningstraat.
Rookie.	?
Schele Ant.	Zie Ant de grauwe erwt.
Schelvis.	Uitenbosch, Hooipoort.
Schok de bult.	Orgelman met knietz-, knak-, knok- (piano-) orgeltje.
Sjeesert.	Eduard Rijnsewijn.
Sjezert (De).	Schrik van Wijk C.
Spersireet.	?
Tante Klien of Klien de houten kop.	Meekkeline Francine Vermeulen.
Toon de Pruis.	?
Trui de bult.	Koningspoort (Oudegracht).
Varkenskop.	?
Warme piel.	?
Willem de lip.	Rietveld.
Wonderspin.	?
Zwarte Cato.	?

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Albertus Pighius. — In *Het Boek* (XXVIII-1944, blz. 017-158) wijdde mejuffrouw M. E. Kronenberg een uitvoerige studie aan Albertus Pighius, proost van S. Jan te Utrecht, zijn geschriften en zijn bibliotheek. Het uitgangspunt dezer studie is de in het rijksarchief te Utrecht bewaarde inventaris der nagelaten bezittingen van dezen geleerde, die ook buiten de landsgrenzen bekendheid heeft verworven. Hij werd omstreeks 1490, vermoedelijk als zoon van een koopman geboren, lag te Leuven op studie en woonde later achtereenvol-

gens te Parijs en te Rome, waar hij geheim kamerheer van Paus Adriaan VI was. Sinds 1524 was hij kanunnik en thesaurier van St. Jan te Utrecht en in 1535 schonk Paus Paulus III hem de aanzienlijke waardigheid van proost van dit kapittel. Sinds dien keerde Pighius uit Rome naar het eigen land terug en richtte hij zich te Utrecht behaaglijk in. De uiterlijke omstandigheden lijken gunstig, maar meegevalen is hem het leven in een provinciestad, na de ruimere atmosfeer van Rome, toch klaarblijkelijk niet: Meer dan eens klaagde hij in zijn

brieven, dat hij te Utrecht woonde te midden van menschen, die uitsluitend aan hun maag dachten en hij daar niemand had, met wie over godsdienstige studies van gedachten te wisselen viel. Zelfs slaagde hij er niet in, een goeden afschrijver voor zijne werken te vinden. Vastgeworteld zat hij dan ook niet in Utrecht en blijkens zijn bewaarde brieven vertoefde hij nog meermalen in het buitenland.

De inventaris vermeldt in bijzonderheden wat Pighius aan aardsche goederen, zoowel in zijn stadshuis, ongetwijfeld een claustraal pand aan het Janskerkhof, als op zijn hofstede met boomgaard, buiten de Weerdpoort aan het Zwarte water, bezat. Als daar zijn meubels, schilderijen, tapisserieën, medailles, kaarten, kleeren, koper-, tin- en glaswerk, geld, een goedvoorzien wijn- en provisiekelder, benevens twee kastanjebruine merrie-paarden, een hengst en een ezel. Deze dieren stonden op stal in de stad; op de boerderij buiten waren o.a. nog varkens, vette schapen, pauwen, ossen, koeien, kalveren, kippen en een rijwagen.

In de boekerij- of studeerkamer waren 146 boeken, in hoofdzaak geschriften op het gebied van godgeleerdheid, humanisme, geschiedenis, aardrijkskunde en vooral van geneeskunde, voorhanden.

Van huis uit was Pighius vermoedelijk niet vermogend en zijn inkomen schijnt grootendeels te hebben bestaan uit de baten, die belangrijke kerkelijke eereposten hem opleverden. De klachten over geldgebrek zijn tenminste menigvuldig in zijn brieven. Of had hij, vraagt mejuffrouw Kronenberg, grand seigneur als hij van nature was, soms veel geld noodig; hij bleef echter hooghartig en onaf-

hankelijk, ook in geldnood.

Door de beschrijving zijner bibliotheek, vooral door de levendige aantekeningen bij de titels van de daarin aanwezige boeken, heeft de schr. een man, scherp van geest en wiskunstig aangelegd, geteekend. Door de ontleding zijner vele nagelaten brieven is hij daarbij als levend wesen tot ons gekomen, als mensch nader tot ons gebracht. Hij stierf te Utrecht in het late najaar van 1542.

Regeringsgeslacht Van der Nypoort.

— In *De Nederlandsche leeuw* LIX-1941, kol. 63—67) noemde de heer L. A. Boeré de leden van dit geslacht, dat te Utrecht eenigen tijd op het kussen zat en omstreeks 1710 uitstierf.

Van Johan van der N., die het eerst genoemd wordt, zijn geen bijzonderheden bekend. Diens zoon Floris († 1627) was lakenkooper en woonde in 1586 in de Borse van Antwerpen aan de Lijnmarkt, later misschien in Groot-Blanckenborch aan de Oudegracht, welk huis hij in 1606 aan zijn zoon Johan Florisz overdroeg. Deze Johan († 1651), eveneens lakenkooper, was tusschen 1618 en 1647 raad, schepen en burgemeester der stad.

Gerardus (* 1598, † 1683), één zijner acht kinderen, werd in 1622 advocaat, later raad ordinaris bij het Hof provinciaal van Utrecht, geëligeerde in de Staten, heemraad van den Lekdijk bovendams, kanunnik van Oudmunster en regent van het Leeuwenberchsgasthuis. Diens zoon Anthonus (* 1635, † 1710), heer van Hogelande, was sedert 1669 raad en meermalen schepen en burgemeester der stad tot hij in 1703 hoofdschout van Utrecht werd. Een andere zoon van Gerardus, Willem (* 1645), was kanunnik ten

Dom en van St. Marie, doch is vermoedelijk naar elders vertrokken en buiten Utrecht gestorven. De huwelijken van Anthonus en van Willem (3 x getrouwd) zijn kinderloos gebleven.

Mr. Johan († 1662), eveneens een zoon van Johan Florisz, werd in 1625 substituut en negen jaar later secretaris der stad. Als zoodanig hield hij in 1634 de Latijnsche inwijdingsredevoering bij de opening der illustre school, en twee jaar later bij hare verheffing tot hoogeschool. Sindsdien was hij ook secretaris der akademie. Uit zijn huwelijk werden twee dochters geboren.

Cornelis (* 1640, † 1715), zoon van Gerardus, trouwde met zijne nicht Elisabeth de Goyer en werd in 1715 raad ordinaris in het Hof van Utrecht. Doordat ook uit zijn huwelijk slechts meisjes (4) geboren werden, was met hem de mannelijke lijn der Utrechtsche Van der Nypoorts uitgestorven.

E.

Pieter van Oort. — Hollandsche teekenaar in Indonesië is de titel van een opstel in *Historia* (XI-1946, blz. 92-96), waarin de heer J. H. Maronier wijst op het werk der Nederlandsche kunstenaars, die in het begin der vorige eeuw voor wetenschappelijke doeleinden naar Nederlandsch-Indië werden uitgezonden, en op de naar zijne meening onrechtvaardige beoordeeling, welke hun werk in later tijd soms heeft ondervonden. Na de herstelling van Nederlands onafhankelijkheid en nadat onze koloniën voor een belangrijk deel waren terug gegeven, groeide allengs meer belangstelling voor de gewoonten en gebruiken der bevolking en voor de flora en fauna van ons tropenland en wer-

den het landschap en de bewoners vaak in schetsen en aquarellen uitgebeeld. Aanvankelijk geschiedde dit door de met teekentalent begaafden, die als vertegenwoordigers van overheid en handel of door hun functies bij de marine en het leger in tijdelijke of meer blijvende aanraking met bepaalde gebieden kwamen. Later werden op expedities ter verkenning van nieuwe landstreken biologen en teekenaars meegezonden, die behalve het in kaart brengen van geografische gegevens, ook de bevolkingstypen en de dieren en planten afbeeldden. In verband hiermede werd ruim een eeuw geleden op last van den koning de „natuurkundige commissie in Indië” ingesteld, waarvan de leden groepsgewijze werden uitgezonden. Met het materiaal, dat tijdens de expedities werd verzameld en geleidelijk naar Nederland gezonden, gingen ook mede de vele door de teekenaars vervaardigde schetsen en aquarellen. Deze werden dan bij het te boekstellen van de beschrijving der nieuw geëxploreerde gebieden gebruikt om op de steendrukkerijen, waar de bij de beschrijving te voegen platen moesten worden gedrukt, als grondslag te dienen voor het in spiegelbeeld nateekenen op den lithographischen steen. Dit nateekenen kon uiteraard niet door den oorspronkelijken teekenaar geschieden, doch moest aan het personeel der steendrukkerijen worden overgelaten.

Bij verschillende koninklijke besluiten werden leden van de natuurkundige commissie benoemd, waaronder ook teekenaars die aan den staf der expedities werden toegevoegd. In 1825 werd Pieter van Oort aangewezen, om deel uit te maken van de expeditie, die met Boie, Salomon Müller en

Macklot in December van dat jaar de reede van Texel verliet en in Juni 1826 in Indië aankwam. Hij was de zoon en leerling van den Utrechtschen kunstschilder Hendrik van Oort (1775—1847) en op 10 October 1804 te Utrecht geboren. Vóór zijn vertrek naar Indië had hij zich o.a. op het landschap en de architectuur toegelegd en zich ook met de studie van het figuur bezig gehouden. Zijn salaris werd op 200 gulden 's maands bepaald.

Van Oort's expeditie zette in 1828 met Z. M. korvet Triton en de koloniale schoener Iris koers naar de Z. W. kust van Nieuw Guinea. Reeds na zes weken moest de Triton wegens de vele zieken terugkeeren. In October kwam men op Timor aan, waar men een jaar bleef; in het laatst van 1829 keerde men naar Buitenzorg terug. Vervolgens werden reizen ondernomen langs de noord- en zuidkust van Java en in 1833 naar de Padangsche landen. Hier was het dat Van Oort na groote ontbering en inspanning op 24 September 1834 overleed.

De schr. duidt vervolgens de bezwaren aan, die in later tijd tegen het werk der teekenaars te berde zijn gebracht, omdat op de Oostersche gegevens een Westersche ziel met een onvermijdelijk Westerschen vorm werd gedrukt. Het schijnt of men onmachtig is iets van die Oostersche menschenfiguren en van de natuur, waarin zij zich bewegen, te begrijpen, mee te voelen en dan terug te geven in beeld. Omtrent de afbeeldingen van volkenkundigen aard van Van Oort werd o.m. de bedenking gemaakt, dat zij in ethnografische bijzonderheden weinig of niets te wenschen

overlaten, maar dat het anthropologische type dikwijls zeer slecht of onvoldoende is weergegeven. Niet alleen is de physionomie te Europeesch, doch ook de lichaamsbouw is te veel naar het voorbeeld der antieken.

Tegen deze opvatting neemt de heer Maronier krachtig stelling en hij meent, dat de teekenaars heelemaal niet aansprakelijk gesteld kunnen worden voor het eindproduct der platen, zooals ze de steendrukkerijen verlieten. Bij vergelijking van de weinige origineelen, die gespaard bleven, blijkt dat bij het overteekenen op steen belangrijke wijzigingen en aanvullingen werden aangebracht. Op onverklaarbare wijze zijn echter de vele oorspronkelijke teekeningen van Van Oort verdwenen, wel zijn in het rijksmuseum voor natuurlijke historie te Leiden en in de bibliotheek van het genootschap *Natura artis magistra* te Amsterdam aquarellen van zijn hand op biologisch gebied aanwezig. Zij doen zien hoe elk détail en elke nuance meesterlijk zijn opgemerkt en weergegeven. Het Centraal museum is zoo fortuinlijk geweest kort geleden de hand te kunnen leggen op het fraaie zelfportret, dat Van Oort te Padang heeft gemaakt en blijkens een daarop gestelde kanteekening bestemd was om na zijn dood aan zijn vader te sturen. Het heeft alle charme van een vlot opgezet en goed doorwerkte beeltenis en zal als een kostelijk kleinood bewaard blijven ter herinnering aan één van die dappere Nederlandsche kunstenaars-pioniers, die onder de moeilijkste omstandigheden hebben meegewerkt om Indië beter te zien en zoodoende aan zijn opbouw bij te dragen. E.